QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)

IJTIMOIY FANLAR

SOCIAL STUDIES

https://doi.org/10.70728/a.series.ijt.v08.i10.036

UO‘K: 902.01:39:930.85(575.1)

ETNOARXEOLOGIK MA’LUMOTLARNING KO‘P MAQSADLI QO‘LLANILISHI: O‘ZBEKISTON TANDIR VA O‘CHOQLARI MISOLIDA

Aloxunov Alisher Axmadjonovich
FarDU O‘zbekiston–Xitoy arxeologiya qo‘shma kafedrasi dotsenti
https://orcid.org/0000-0002-2210-990X
Farmonov Jasurbek Vosiljon o‘g‘li
FarDU O‘zbekiston–Xitoy arxeologiya qo‘shma kafedrasi magistranti

Annotatsiya. Maqolada qishloq tandir va o‘choqlari haqidagi etnoarxeologik ma’lumotlardan bir vaqtning o‘zida arxeologik talqin, konservatsiya, muzey ishi va nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilishda foydalanish imkoniyati ko‘rib chiqiladi. Tandir tarixi bronza davri (Sopollitepa), ilk o‘rta asrlar (Termiz) va hozirgi davr (Samarqand yaqinidagi qishloqlar, Janubiy Qirg‘iziston) materiallari asosida kuzatildi. Nashr etilgan ma’lumotlar qayta tekshirilib, termometr bilan o‘lchangan harorat va laboratoriyada chiqarilgan baholarni farqlash zarurligi ko‘rsatildi. Natijada ma’lumot yig‘ishning to‘rt bosqichli modeli va tandir uchun texnologik pasport ko‘rsatkichlari taklif etildi.

Kalit so‘zlar: etnoarxeologiya, tandir, o‘choq, yoqilg‘i, kul, Sopollitepa, Termiz, nomoddiy madaniy meros, muzeylashtirish, O‘zbekiston.

Аннотация. В статье рассматривается возможность одновременного использования этноархеологических данных о сельских тандырах и очагах для археологической интерпретации, консервации, музейной работы и охраны нематериального культурного наследия. История тандыра прослежена по материалам эпохи бронзы (Сапаллитепа), раннего средневековья (Термез) и современности (сёла под Самаркандом, Южный Кыргызстан). Повторная проверка опубликованных данных показала необходимость разграничивать температуры, измеренные термометром, и лабораторные оценки. Предложены четырёхэтапная модель сбора данных и показатели технологического паспорта тандыра.

Ключевые слова: *этноархеология, тандыр, очаг, топливо, зола, Сапаллитепа, Термез, нематериальное культурное наследие, музеефикация, Узбекистан.*

Abstract. The article examines how ethnoarchaeological data on rural tandirs and hearths can serve archaeological interpretation, conservation, museum work and the safeguarding of intangible cultural heritage at the same time. The history of the tandir is traced through Bronze Age (Sapallitepa), early medieval (Termez) and present-day evidence

(villages near Samarkand, southern Kyrgyzstan). Re-examination of published data shows that temperatures measured with a thermometer must be kept apart from laboratory-based estimates. A four-stage model of data collection and a set of indicators for a technological passport of the tandir are proposed.

Keywords: ethnoarchaeology, tandir, hearth, fuel, ash, Sapallitepa, Termez, intangible cultural heritage, museumification, Uzbekistan.

KIRISH. Arxeolog qazishmada sopol bo‘lagi, kul qatlami yoki o‘choq izini topadi, ammo bu narsalarni yaratgan odamlarning mehnati va odatlarini ko‘ra olmaydi. Ana shu bo‘shliqni to‘ldirish uchun an’anaviy turmush tarzi hali saqlanib qolgan joylarda odamlar va buyumlar o‘rtasidagi bog‘liqlik kuzatiladi. Arxeologiyaning bu yo‘nalishi *etnoarxeologiya* deb ataladi [3; 24]. Uning tarixi, nazariyasi va dala usullari 2001-yilda chop etilgan asosiy qo‘llanmada batafsil bayon qilingan [7].

So‘nggi yillarda etnoarxeologiyaning ahamiyati haqida qizg‘in bahs bo‘ldi. O.P. Gosslen 2016-yilda bu yo‘nalishdan voz kechishni taklif qildi [9]. V. Ru, D. Layons va N. Devid esa uning kamchiliklarini tan olgan holda, ularni tuzatib, yo‘nalishni saqlab qolish kerakligini isbotladilar [14; 23]. Bahsning asosiy xulosasi shuki, etnoarxeologik tadqiqot aniq arxeologik savolga javob berishi, o‘lchovlarga tayanishi va natijasi tekshirib ko‘riladigan bo‘lishi kerak.

Markaziy Osiyo bunday tadqiqotlarda kam o‘rganilgan. Shunga qaramay, so‘nggi o‘n yillikda tandir haqida bir nechta muhim ishlar paydo bo‘ldi. Samarqand yaqinidagi qishloqlarda tandir va o‘choqlar o‘rganilib, yog‘och va go‘ng kulini ajratishning yangi usuli taklif qilindi [10]. Janubiy Qirg‘izistonda tandir yasash, tarqatish va ishlatish jarayoni kuzatildi [5]. Termizda VIII–IX asrlarga oid tandir qoldiqlari tabiiy fanlar usullari bilan tahlil qilindi [20], tandirning bronza davridan boshlangan tarixi esa arxeologik va etnografik manbalar asosida ko‘rib chiqildi [21].

Bu masala madaniy meros siyosati bilan ham bog‘liq. 2001-yilgi Qonun nomoddiy merosga hunarmandchilik bilim va ko‘nikmalarini ham kiritadi [18], 2010–2011-yillarda nomoddiy meros bo‘yicha davlat dasturi va reyestr yuritish tartibi tasdiqlangan [16; 17]. Mamlakatda 8 210 ta moddiy madaniy meros obyekti ro‘yxatga olingan [19]. Bugungi kunda ularning soni yanada ortib bormoqda. «O‘zbekiston–2030» strategiyasi doirasidagi 2025-yilgi davlat dasturida 75 ta arxeologiya yodgorligida tadqiqot o‘tkazish va 3 tasini konservatsiya qilib muzeylashtirish belgilangan [27]. 2023-yilda «O‘zbekistonda kulolchilik san’ati» YUNESKOning Reprezentativ ro‘yxatiga kiritilgan va uning tavsifida tandirlar alohida tilga olingan [4].

Tandir arxeolog, restavrator, muzey xodimi va nomoddiy meros mutaxassisi uchun umumiy o‘rganish obyekti hisoblanadi, ammo ularning har biri ma’lumotni alohida to‘playdi. Maqolaning maqsadi bir marta to‘plangan etnoarxeologik ma’lumotdan to‘rt yo‘nalishda foydalanish mumkinligini tandir va o‘choq misolida ko‘rsatishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqot asosan nashr etilgan birlamchi manbalarni qayta tahlil qilishga tayanadi. Asosiy materiallar: 1) S. Gur-Ariye va hamkasblarining Samarqanddan taxminan 25 km

janubdagi Sivasoy va Tolli qishloqlarida o‘tkazgan kuzatishlari va to‘qqizta pishirish tajribasi [10]; 2) Y. Chaybullin Koshtyalning Janubiy Qirg‘izistonda (Osh atrofi) to‘rtta tandir yasash joyi va o‘nlab tandir ishlatiladigan xonadonlarda kuzatish va so‘rovnoma orqali to‘plagan ma’lumotlari [5]; 3) Termizda 2018–2019-yillarda qazilgan VIII–IX asrlarga oid tandirning ko‘mir va suyak qoldiqlari tahlili [20]; 4) I. Qurbonovning Sopollitepa materiallari va etnografik ma’lumotlarga asoslangan maqolasi [21]; 5) YUNESKO hujjatlari va O‘zbekiston qonunchiligi [4; 15–18].

Maqolada qo‘llanilgan usullar: qiyosiy-tarixiy tahlil – g‘arb va sovet–postsovet etnoarxeologiya an’analarini solishtirish; manbaviy tanqid – har bir raqam qaysi usul bilan olinganini (termometr bilan bevosita o‘lchanganmi yoki laboratoriyada hisoblanganmi) birlamchi nashr bo‘yicha aniqlash; analogiya – qadimgi va hozirgi hodisalarni tashqi o‘xshashlik bo‘yicha emas, ularni keltirib chiqargan sabab bo‘yicha solishtirish [2; 26]; operatsion zanjir – buyum yasashning xomashyodan tayyor mahsulotgacha bo‘lgan barcha bosqichlarini kuzatish [8; 13]; yodgorlik hosil bo‘lish jarayonlari nazariyasi – buyum ishlatilgan joy bilan keyinchalik tashlab ketilgan joyni farqlash [24].

NATIJA VA MUHOKAMA

G‘arb ilm-fanida bu yo‘nalishning dasturi ilk bor M.R. Klyayndinst va P.J. Uotsonning 1956-yildagi «harakatdagi arxeologiya» maqolasida bayon qilingan [12]. Keyinchalik analogiyadan to‘g‘ri foydalanish masalasi ko‘tarildi [2], L. Binford Alyaskadagi nunamiut ovchilarini o‘rganib, moddiy iz va xatti-harakat orasidagi bog‘liqlikni aniqlash usulini ishlab chiqdi [3], I. Xodder esa buyumlar ijtimoiy ma’no ham tashishini ko‘rsatdi [11]. Fransuz olimlari buyum yasash bosqichlarini o‘rganuvchi «operatsion zanjir» yondashuvini rivojlantirdi [13], V. Ru esa etnoarxeologiyani o‘tmishni talqin qilish uchun «andoza beruvchi fan» deb ta’rifladi [22].

Sovet ilm-fanida arxeologiya va etnografiyaning birlashuvi amaliy shaklda namoyon bo‘ldi: 1937-yildan S.P. Tolstov boshchiligidagi Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi ikkala fan vakillarini birga ishlatdi [29]. E.M. Peshchereva O‘rta Osiyo kulolchiligini batafsil tasvirlab berdi [28]. V.A. Shnirelman g‘arb etnoarxeologiyasini sovet o‘quvchilariga tanishtirdi [31], N.A. Tomilov esa uni mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida ta’rifladi [30].

I. Qurbonov Sopollitepa (miloddan avvalgi II ming yillik) aholisi tandirdan foydalanganini ta’kidlaydi va bronza davri tandirlarining qurilish usuli hamda loyga qo‘shilgan materiallarni hozirgi tandirlar bilan solishtiradi [21]. Termiz shahri chetidagi hunarmandchilik mahallasida topilgan VIII–IX asrlarga oid tandir esa ilk islom davri shaharliklarining turmushini yoritadi: undagi ko‘mir mahalliy daraxt va butalar yoqilg‘i sifatida keng ishlatilganini, baliq suyaklari Amudaryo resurslaridan foydalanilganini ko‘rsatadi [20].

Hozirgi tandirlar haqida ikki tadqiqot muhim ma’lumot beradi. Samarqand yaqinidagi qishloqlarda tandir ikki qatlamdan iborat bo‘lgan: ichki qatlam uchun mayin tuproq ko‘pincha mahalliy ustadan sotib olingan va puxta tekislangan; tashqi qatlamni esa xonadon ayollari somon, ba’zan echki juni qo‘shilgan dag‘al tuproqdan qurgan [10]. Janubiy Qirg‘izistonda ham tandirning asosiy qismi maxsus ustaxonalarda yasalib, xaridorlarga

tarqatiladi; tadqiqotchi tandir yasash an’anasini Yaqin Sharqdagi yaxshi o‘rganilgan an’ana bilan solishtirgan [5]. Shunday qilib, ikkala hududda ham tandir yaratishda xonadondan tashqaridagi usta ishtirok etadi. Demak, tandirni faqat uy-ro‘zg‘or buyumi sifatida emas, ishlab chiqarish va tarqatish tizimining bir qismi sifatida ham o‘rganish kerak.

Qirg‘iziston tadqiqotidagi muhim kuzatuv shuki, tandirlar bu hududda keng tarqalgan bo‘lsa-da, ular hozirgacha arxeologik jihatdan aniqlanmagan [5]. Bu hol etnoarxeologik ma’lumotlarning amaliy qiymatini yaqqol ko‘rsatadi: tandirning qanday qurilishi, buzilishi va qanday iz qoldirishini bilmasdan turib, uni qazishmada tanib olish qiyin.

Tandir va o‘choqdagi harorat haqidagi raqamlar ikki xil usul bilan olingan va ularni aralashtirmaslik kerak. Termometr bilan o‘lchanganda o‘choqda qozon ostidagi bo‘shliq 10 daqiqa ichida taxminan 600–700 °C gacha qizigan. Tandirning orqa devori yonida yog‘och yoqilganda taxminan 700–800 °C qayd etilgan, go‘ng yoqilganda esa harorat 600 °C dan oshmagan. Non tandir taxminan 250–300 °C gacha sovigandan keyin yopilgan. Laboratoriyada devor loyi va kul tarkibidagi o‘zgarishlar infraqizil spektroskopiya (FTIR) usulida tahlil qilinib, tandirda taxminan 700–900 °C, o‘choqda 500–600 °C harorat bo‘lgani taxmin qilingan [10]. Bu oxirgi raqamlar bevosita o‘lchov emas, balki hisoblangan baho ekanini unutmaslik kerak; ba’zi mahalliy sharhlarda ular «o‘lchangan harorat» deb noto‘g‘ri keltiriladi.

Arxeologiya uchun eng muhim natija – kul tarkibiga qarab yoqilg‘i turini aniqlash mumkinligi. Yog‘och kulida o‘simlik hujayralaridagi kristallarning kuygandan keyin qolgan «nusxalari» (psevdomorflar), go‘ng kulida esa o‘txo‘r hayvonlar ichagida hosil bo‘ladigan mayda dumaloq zarrachalar (sferulitlar) ko‘p uchraydi. Ularning nisbati yoqilg‘i turini yuqori ishonch bilan ko‘rsatadi, ammo kul aralashib ketgan hollarda ayrim namunalar noaniq qoladi; o‘simlik qoldiqlari (fitolitlar)ning o‘zi esa bu vazifa uchun yetarli emas [10].

Kulning taqdiri ham muhim. Samarqand qishloqlarida kul tartibsiz olib tashlangan, Sivasoyda esa oziq-ovqat qoldiqlari bilan birga axlatxonaga tashlangan [10]. Termiz tandiridagi hayvon suyaklarida kesish va kuyish izlari kam bo‘lib, ular pishirish emas, chiqindi tashlash natijasi deb baholangan [20]. Demak, tashlab ketilgan tandir ko‘pincha axlat to‘planadigan joyga aylanadi [24]. Shuning uchun qazishmada tandir ichidan topilgan narsalar uning ishlagan davrini emas, keyingi «hayotini» aks ettirishi mumkin.

Yuqoridagi tahlillar asosida bir marta to‘plangan ma’lumotdan to‘rt yo‘nalishda foydalanish modeli taklif etiladi (1-rasm). Unda dala kuzatuvi, laboratoriya tahlili, qazishma materiali bilan solishtirish va pasport tuzish ketma-ket bajariladi, usta va mahalliy jamoa esa natijalarni tekshirib, aniqlik kiritadi.

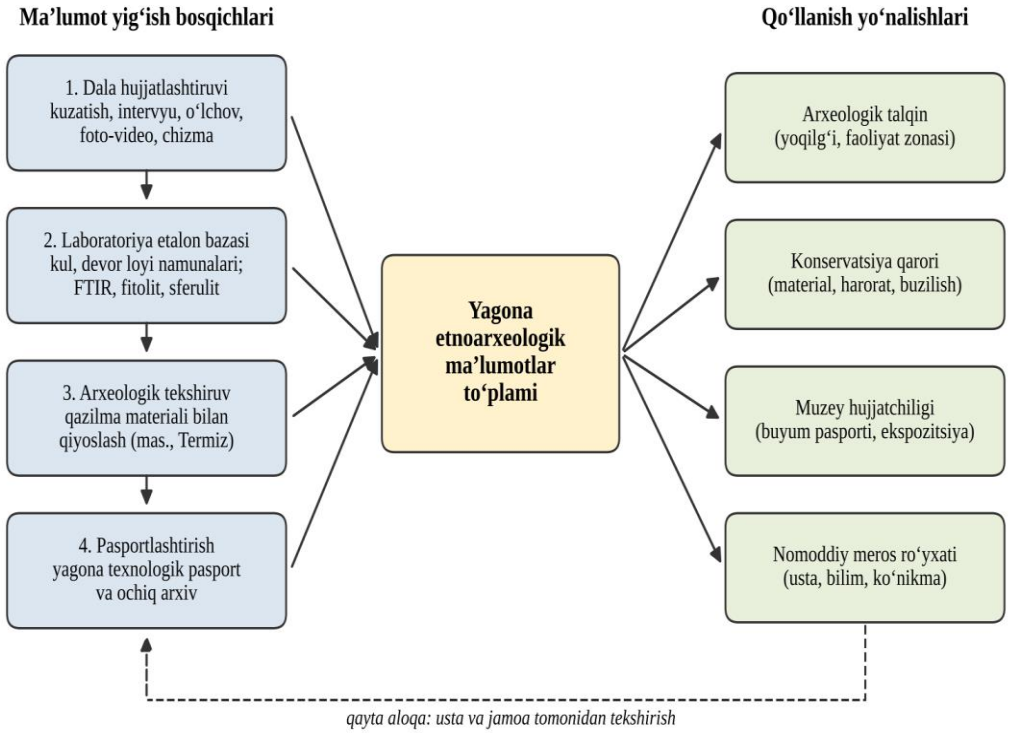

1-rasm. Etnoarxeologik ma’lumotni yig‘ish va qo‘llashning integratsiyalashgan modeli (mualliflar ishlanmasi).

Modelning amaliy ifodasi – tandir uchun texnologik pasport (1-jadval). Undagi har bir ko‘rsatkich bir marta yoziladi, lekin kamida ikki maqsadda ishlatiladi.

1-jadval

Tandir texnologik pasportining asosiy ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Arxeologik talqin	Konservatsiya va muzey	Nomoddiy meros
Loy manbai, qatlamlar, qo‘shimchalar (somon, jun)	Qurilish an’analarini solishtirish	Ta’mirlash uchun mos material tanlash	Usta bilimini yozib olish
Yoqilg‘i turi va kul tarkibi	Kul uchun namuna (etalon)	Kul qatlamini saqlash	Xo‘jalik odatlarini tasvirlash
Harorat (o‘lchov va baho alohida)	Kuyish izlarini talqin qilish	Issiqlikdan buzilish xavfini baholash	Non yopish jarayoni bayoni
Kulni tozalash va tashlash joyi	Keyingi qatlamlarni ajratish	Ko‘rgazmada to‘ldirmani ko‘rsatish	Kundalik amaliyot tavsifi
Usta, xaridor, foydalanuvchi	Ishlab chiqarish va tarqatish tizimi	Buyum pasportidagi muallif	Ijrochilar reyestri

Bu yondashuv Gosslen tanqidiga ikki jihatdan javob beradi. Birinchidan, xulosa tashqi o‘xshashlikka emas, sababga tayanadi: masalan, kulda sferulitlarning ko‘pligi go‘ng yoqilganini emas, avvalo go‘ng borligini ko‘rsatadi, shu sababli xulosa boshqa belgilar bilan birga chiqariladi [10; 26]. Ikkinchidan, mahalliy tarixiy sharoit hisobga olinadi: Termiz misolida shahar xo‘jaligi va yoqilg‘i resurslari aynan shu tarzda talqin qilingan [20]. Ikki qishloqdagi kuzatuvni butun mintaqaga umumlashtirib bo‘lmaydi.

Meros nuqtai nazaridan model «tirik meros» yondashuviga mos keladi: muhofazaning markazida buyumning o‘zi emas, uni yaratadigan va ishlatadigan odamlar turadi [6]; muzey esa nomoddiy merosni buyum bilan birga bilim va jarayon orqali ham ko‘rsatishi kerak [1]. Farg‘ona vodiysi kabi kulolchilik va to‘qimachilik an’analari saqlangan hududlarda tandir pasporti YUNESKO ro‘yxatlaridagi unsurlarni boyitish va muzeylashtirilayotgan yodgorliklar ko‘rgazmasini asoslashda foydali bo‘ladi [4; 15; 27].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, G‘arb an’anasi o‘lchovli mezonlar yaratishda, sovet–postsovet an’anasi esa keng tarixiy-madaniy manzarani qamrashda kuchli; ularni birlashtirish O‘zbekiston arxeologiyasi uchun samarali yo‘ldir.

Tandirning tarixi bronza davridan (Sopollitepa) ilk o‘rta asrlar (Termiz) orqali bugungi kungacha kuzatiladi; hozirgi tandirlar odatda usta va xonadonning birgalikdagi mehnati mahsulidir.

Harorat haqidagi ma’lumotlarda termometr o‘lchovi va laboratoriya bahosini farqlash shart; kul tarkibi orqali yoqilg‘ini aniqlash va tandir to‘ldirmasini keyingi qatlam sifatida baholash qadimgi pishirish inshootlarini to‘g‘ri talqin qilishga yordam beradi.

Taklif etilgan model va tandir pasporti bir marta to‘plangan ma’lumotdan arxeologiya, konservatsiya, muzey ishi va nomoddiy merosni muhofaza qilishda birdek foydalanish imkonini beradi. Keyingi bosqich modelni Farg‘ona vodiysi xonadonlari va hunarmandchilik markazlarida sinab ko‘rish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alivizatou M. Intangible Heritage and the Museum: New Perspectives on Cultural Preservation. – Walnut Creek (CA): Left Coast Press, 2012. – 224 p.

2. Ascher R. Analogy in Archaeological Interpretation // Southwestern Journal of Anthropology. – 1961. – Vol. 17, No. 4. – P. 317–325.

3. Binford L.R. Nunamiut Ethnoarchaeology. – New York: Academic Press, 1978. – 532 p.

4. Ceramic Arts in Uzbekistan. Decision of the Intergovernmental Committee 18.COM 8.B.13 (2023) // UNESCO Intangible Cultural Heritage. – URL: https://ich.unesco.org/en/RL/ceramic-arts-in-uzbekistan-01989.

5. Chajbullin Koštial J. “We Always Remember for Whom We Make a Tandyr”. Ethnoarchaeological Research on Tandyrs in Southern Kyrgyzstan // Journal of Anthropological Archaeology. – 2024. – Art. 101629. – DOI: 10.1016/j.jaa.2024.101629.

6. Court S., Wijesuriya G. People-Centred Approaches to the Conservation of Cultural Heritage: Living Heritage. – Rome: ICCROM, 2015.

7. David N., Kramer C. Ethnoarchaeology in Action. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – XXVII+476 p.

8. Gosselain O.P. Technology and Style: Potters and Pottery among Bafia of Cameroon // Man (N.S.). – 1992. – Vol. 27, No. 3. – P. 559–586.

9. Gosselain O.P. To Hell with Ethnoarchaeology! // Archaeological Dialogues. – 2016. – Vol. 23, No. 2. – P. 215–228. – DOI: 10.1017/S1380203816000234.

10. Gur-Arieh S., Mintz E., Boaretto E., Shahack-Gross R. An Ethnoarchaeological Study of Cooking Installations in Rural Uzbekistan: Development of a New Method for Identification of Fuel Sources // Journal of Archaeological Science. – 2013. – Vol. 40, No. 12. – P. 4331–4347. – DOI: 10.1016/j.jas.2013.06.001.

11. Hodder I. Symbols in Action: Ethnoarchaeological Studies of Material Culture. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

12. Kleindienst M.R., Watson P.J. Action Archeology: The Archeological Inventory of a Living Community // Anthropology Tomorrow. – 1956. – Vol. 5. – P. 75–78.

13. Lemonnier P. The Study of Material Culture Today: Toward an Anthropology of Technical Systems // Journal of Anthropological Archaeology. – 1986. – Vol. 5, No. 2. – P. 147–186.

14. Lyons D., David N. To Hell with Ethnoarchaeology … and Back! // Ethnoarchaeology. – 2019. – Vol. 11, No. 2. – P. 99–133. – DOI: 10.1080/19442890.2019.1642557.

15. Margilan Crafts Development Centre, Safeguarding of the Atlas and Adras Making Traditional Technologies (Register of Good Safeguarding Practices, 2017) // UNESCO Intangible Cultural Heritage. – URL: https://ich.unesco.org/en/RL/01254.

16. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010-yil 7-oktabrdagi 222-son «Nomoddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, asrash, targ‘ib qilish va ulardan foydalanish bo‘yicha 2010–2020-yillarga mo‘ljallangan Davlat dasturini tasdiqlash to‘g‘risida»gi qarori. – URL: https://lex.uz/docs/-1688222

17. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011-yil 23-fevraldagi 47-son «Nomoddiy madaniy meros muhofazasiga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida»gi qarori. – URL: https://lex.uz/docs/-1756739

18. O‘zbekiston Respublikasining 2001-yil 30-avgustdagi 269-II-son «Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida»gi Qonuni (keyingi o‘zgartish va qo‘shimchalar bilan). – URL: https://lex.uz/acts/-25461

19. O‘zbekistonda 8210 ta madaniy meros obyektlari mavjud // O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. – 2022. – URL: https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/26538-o-zbekistonda-8210-ta-madaniy-meros-obyektlari-mavjud

20. Portero R., Fusaro A., Piqué R., Gurt J.M., Elorza M., Gabriel S., Pidaev S.R. The Environment in the Islamic City of Termez (Uzbekistan): Zooarchaeology and Anthracology of a 9th-century Tannur // Journal of Islamic Archaeology. – 2021. – Vol. 8, No. 1. – P. 1–21. – DOI: 10.1558/jia.18827.

21. Qurbonov I.S. Tandirning paydo bo‘lishi va taraqqiyoti arxeologik va etnografik manbalarda // Eurasian Journal of Academic Research. – 2023. – Vol. 3, No. 1. – P. 51–55. – DOI: 10.5281/zenodo.7587850.

22. Roux V. Ethnoarchaeology: A Non Historical Science of Reference Necessary for Interpreting the Past // Journal of Archaeological Method and Theory. – 2007. – Vol. 14, No. 2. – P. 153–178.

23. Roux V. Not to Throw the Baby Out with the Bathwater. A Response to Gosselain’s Article // Archaeological Dialogues. – 2017. – Vol. 24, No. 2. – P. 225–229. – DOI: 10.1017/S138020381700023X.

24. Schiffer M.B. Formation Processes of the Archaeological Record. – Albuquerque: University of New Mexico Press, 1987.

25. Shahack-Gross R., Marshall F., Weiner S. Geo-Ethnoarchaeology of Pastoral Sites: The Identification of Livestock Enclosures in Abandoned Maasai Settlements // Journal of Archaeological Science. – 2003. – Vol. 30, No. 4. – P. 439–459.

26. Wylie A. The Reaction against Analogy // Advances in Archaeological Method and Theory. – 1985. – Vol. 8. – P. 63–111.

27. Xalqaro madaniy yodgorliklar va tarixiy maskanlarni asrash borasida amalga oshirilgan ishlar // Madaniy meros agentligi. – 2025. – 25-mart. – URL: https://gov.uz/oz/madaniymeros/news/view/42028

28. Пещерева Е.М. Гончарное производство Средней Азии. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1959. – (Труды Института этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая. Новая серия. Т. 42).

29. Толстов С.П. Древний Хорезм: опыт историко-археологического исследования. – М.: Изд-во МГУ, 1948. – 352 с.

30. Томилов Н.А. Этноархеология как научное направление // Этнографическое обозрение. – 1999. – № 6. – С. 75–84.

31. Шнирельман В.А. [Рецензия] Watson P.J. Archaeological Ethnography in Western Iran. Tucson, 1979 // Советская этнография. – 1980. – № 4. – С. 169–172.